

علل و تبعات مهاجرت نخبگان

معصومه سادات سجادی^۱

چکیده

به دلیل تحولات جهانی مانند پیشرفت شتابان فناوری‌های نوظهور در عصر دیجیتال، تغییرات آینده مشاغل و...، انفعال سرمایه انسانی و مهاجرت نخبگان به خارج از کشور بیش از هر زمان دیگر امنیت ملی را تهدید می‌کند. در این بین، سرمایه‌گذاری به منظور ارتقای کیفی نظام آموزش و تقویت هویت ملی، سرمایه‌گذاری در ایجاد فرصت‌های شغلی شایسته برای نخبگان، سرمایه‌گذاری به منظور برقراری ثبات اقتصادی و تقویت تولید ملی، سرمایه‌گذاری به منظور بهره‌مندی از ظرفیت نخبگان مهاجر از راه دور، سرمایه‌گذاری به منظور بهبود عملکرد سیاست‌های حمایت از نخبگان و خروج از سردرگمی سیاست‌های مهاجرتی به‌عنوان مهم‌ترین حوزه‌های سرمایه‌گذاری به منظور ممانعت از مهاجرت نخبگان شناخته می‌شوند. همچنین، توجه به موضوعاتی مانند یادگیری چگونگی ارتباط و تعامل با مهاجران نخبه توسط مدیران ارشد، سیاست‌های تشویقی دولت برای بازگشت نخبگان به کشور، سیاست‌های حمایتی دولت برای پیشگیری از مهاجرت نخبگان، ایجاد حلقه کامل در حوزه مهاجرت و... در تحقق این مهم راهگشا خواهد بود.

واژگان کلیدی: مهاجرت نخبگان، سرمایه‌گذاری، پیشرفت کشور.

مقدمه

باشیم. با توجه به هزینه هنگفت تربیت نخبگان، مهاجرت این گروه افزون‌براینکه مسیر پیشرفت کشور را ناهموار می‌سازد، با بهره‌مند ساختن کشورهای مقصد نخبگان، توان رقابت‌پذیری کشور تضعیف می‌شود. از این رو پیامدهای منفی گسترده مهاجرت نخبگان تهدیدی جدی در برقراری امنیت ملی شمرده می‌شود.

با توجه به اهمیت موضوع، مطالعه حاضر به بررسی مهاجرت نخبگان و راهکارهای ممانعت از آن می‌پردازد. به همین منظور، در بخش نخست، وضعیت مهاجرت نخبگان از ایران در سال‌های اخیر مورد تحلیل و واکاوی قرار می‌گیرد. با توجه به اهمیت حوزه‌های سرمایه‌گذاری به‌منظور ممانعت از

بهره‌مندی از ظرفیت نخبگان عاملی مهم و اثرگذار در مسیر رشد و پیشرفت کشورها شناخته می‌شود؛ به طوری که در عصر کنونی، رقابتی گسترده برای تربیت و جذب نخبگان در میان کشورها شکل گرفته است. با توجه به نقش اثرگذار نخبگان در پیشرفت کشور، تربیت، نگهداشت نخبگان و به‌کارگیری توانایی‌های نیروی انسانی متخصص بیش از هر زمان دیگر ضرورت می‌یابد. به‌رغم اهمیت موضوع، موانع و چالش‌های متعدد سبب شده است تا نه تنها از ظرفیت بالقوه این قشر از جامعه به‌درستی در مسیر پیشرفت استفاده نشود، بلکه شاهد مهاجرت گسترده نخبگان از کشور و جذب آنان در دیگر کشورها

مهاجرت تحصیلی دانشجویان ایرانی بوده است؛ عاملی که در صورت بهبود، تعداد دانشجویان ایرانی خارج از کشور را به طور عمده‌ای کاهش می‌دهد (رصدخانه مهاجرت ایران، 1401).

«میل به مهاجرت» شاخص مهمی در رصد تحولات حوزه مهاجرت نخبگان شناخته می‌شود. مصادیق مختلف مهاجرت نخبگان را می‌توان در قالب مهاجرت دانشجویان و فارغ‌التحصیلان دانشگاهی، کارآفرینان و... نام برد. با توجه به اهمیت موضوع، در رصدخانه مهاجرت ایران، پیمایشی در خصوص تمایل به مهاجرت در گروه‌های مختلف شامل کارآفرینان و مدیران ارشد، پزشکان و پرستاران و گروه دانشجویان و فارغ‌التحصیلان دانشگاهی انجام شده است. در نمودار شماره 1، میزان تمایل به مهاجرت از کشور در گروه‌های مهم و اثرگذار یادشده نشان داده شده است.

اصالت‌بخشی به هویت اسلامی-ایرانی، افزایش تعلق خاطر به سرزمین، تعیین هدف‌گذاری‌های مناسب در اسناد بالادستی به‌منظور توسعه کیفی نظام آموزش و... به تربیت نیروی انسانی نخبه و متعهد به پیشرفت کشور منجر می‌شود. به‌رغم اهمیت موضوع، وضعیت نامناسب شاخص جهانی رقابت‌پذیری استعداد را می‌توان مصداق دیگری از کیفیت پایین نظام آموزش و عدم جذب نخبگان در کشور تلقی کرد.

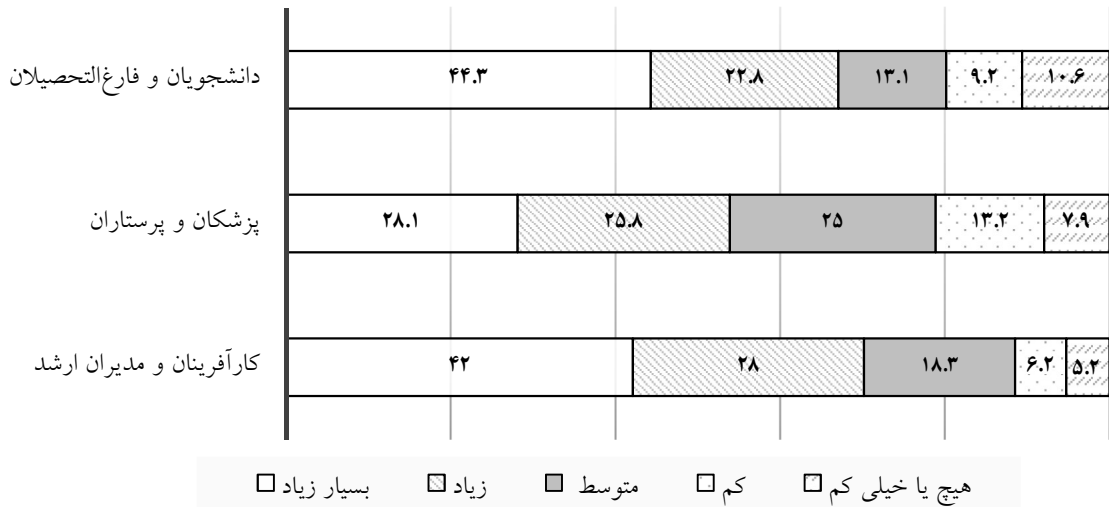
مهاجرت نخبگان، در بخش دوم مهم‌ترین حوزه‌های سرمایه‌گذاری در راستای تحقق این مهم بحث و بررسی می‌شود. در بخش سوم نیز ملاحظات امنیت اقتصادی در مهاجرت نخبگان و عدم بهره‌مندی از ظرفیت آن‌ها در مسیر پیشرفت کشور بررسی می‌شود. در انتها بعد از جمع‌بندی مطالب مطرح‌شده، راهکارهایی در خصوص کاهش مهاجرت نخبگان و بهره‌مندی از ظرفیت بالقوه این قشر از جامعه در مسیر رشد و پیشرفت کشور ارائه می‌شود.

1- بررسی وضعیت مهاجرت نخبگان از ایران در سال‌های اخیر

با توجه به آخرین آمار و اطلاعات منتشرشده رصدخانه مهاجرت ایران، تعداد دانشجویان ایرانی در خارج از کشور از 17 هزار و 442 دانشجو در سال 2000، به 66 هزار و 701 دانشجو در سال 2020 افزایش یافت؛ یعنی دانشجویان ایرانی در خارج از کشور در سال 2020 در مقایسه با سال 2000، حدود 4 برابر افزایش یافته‌اند. بخشی از افزایش جمعیت دانشجویان ایرانی در خارج از کشور را می‌توان ناشی از افزایش میل به تحصیل در خارج از کشور و حضور در دانشگاه‌های معتبر بین‌المللی دانست، اما باید به این نکته مهم اشاره شود که بخش عمده‌ای از افزایش جمعیت مهاجر دانشجو در واکنش به وضعیت نامناسب کشور در یک دهه گذشته بوده است. در کنار عواملی که موجب تقویت انگیزه‌های مهاجرت در میان دانشجویان و فارغ‌التحصیلان دانشگاهی شده، بدتر شدن شرایط اقتصادی به‌عنوان عاملی مهم برای

نمودار ۱- مقایسه تمایل به مهاجرت از کشور در گروه‌های مختلف (درصد)

مأخذ: رصدخانه مهاجرت ایران، ۱۴۰۱.

دست‌کم تحصیلات کارشناسی داشته باشند و با در نظر گرفتن رقم ۴۵ هزار دلار به عنوان سرانه هزینه‌کرد دولتی برای آموزش و سلامت، نزدیک به ۱ میلیارد و ۲۱ میلیون دلار تنها برای بخشی از سرمایه انسانی که در سال ۲۰۱۹ برای تحصیل مهاجرت کرده، هزینه شده است. به همین ترتیب (با فرض تحصیلات کارشناسی و ۲۳ سال سن)، هزینه‌کرد عمومی آموزش و سلامت برای حدود ۱۹ هزار و ۴۰۰ مهاجر کاری در سال ۲۰۱۹، حدود ۸۷۳ میلیون دلار بوده است. به این ترتیب، مجموع سرمایه‌گذاری صورت گرفته برای آموزش و سلامت مهاجران تحصیلی و کاری در سال ۲۰۱۹، معادل ۱ میلیارد و ۸۹۴ میلیون دلار میلادی بوده است. لازم به یادآوری است که این محاسبه به علت محدودیت و نقص داده‌ها تقریبی است؛ از جمله اینکه تعداد مهاجران ایرانی از تعداد روادیدهای تحصیلی و کاری اعطاشده توسط چند کشور (آمریکا، بریتانیا، اروپا، کانادا، و استرالیا) بیشتر

با توجه به پیمایش انجام شده، میل به مهاجرت آن هم در میان گروه‌های مهم و اثرگذار جامعه بسیار بالا گزارش شده است. مجموع متوسط میل بسیار زیاد به مهاجرت و میل زیاد به مهاجرت در میان گروه‌های مورد بررسی به میزان ۳۱/۸ درصد است. در مقابل، اندکی از افراد مورد مطالعه در این گروه‌ها میل هیچ یا خیلی کمی به مهاجرت دارند؛ به طوری که مجموع متوسط میل کم به مهاجرت و میل هیچ یا خیلی کم به مهاجرت در میان گروه‌های یادشده تنها به میزان ۸/۷ درصد بوده است. به نظر می‌رسد موضوع‌هایی مانند نارضایتی از وضعیت اقتصادی، ناامیدی از آینده و... به افزایش میل به مهاجرت این قشر از جامعه در سال‌های اخیر دامن زده است.

باید به این نکته مهم اشاره شود که متأسفانه آمار مشخصی از مقاطع تحصیلی مهاجران خروجی در دسترس نیست. با فرض اینکه همه دریافت‌کنندگان روادید تحصیلی در سال ۲۰۱۹، ۲۳ سال سن و

۲-۱- سرمایه‌گذاری به منظور ارتقای کیفی نظام

آموزش کشور و تقویت هویت ملی

بررسی عملکرد نظام آموزش کشور گویای آن است که هدف‌گذاری و سرمایه‌گذاری لازم برای تقویت روحیه سخت‌کوشی، الگوسازی، ترسیم قله فکری و... صورت نگرفته است و تمرکز سیستم آموزش کشور در تقویت برخی استعدادها (مانند حافظه و هوش ریاضی) خلاصه می‌شود. به عبارت دیگر، سیستم آموزش کشور بدون توجه به استعدادها و توانایی‌های مختلف افراد و ضرورت آموزش مهارت‌های کاربردی، به یکسان‌سازی افراد جامعه می‌پردازد. این در حالی است که اصالت‌بخشی به هویت اسلامی-ایرانی و افزایش تعلق خاطر به سرزمین را می‌توان یکی از رسالت‌های مهم نظام آموزش کشور دانست.

سیستم آموزش کشور بیش از یادگیری به تدریس سرفصل‌های درسی تئوری غیرکاربردی و قدیمی می‌پردازد. همچنین، عملکرد ضعیف توسعه کیفی سیستم آموزش کشور، دانش‌آموزان و دانشجویان را به تلاش برای سپری کردن سال‌های تحصیل و اخذ مدرک بالاتر ترغیب می‌کند. با توجه به نهادینه شدن روحیه مدرک‌گرایی، افراد به اخذ مدرک بالاتر در سطوح تحصیلات تکمیلی (بدون علاقه و مهارت کافی برای پیشرفت کشور) ترغیب می‌شوند. در چنین شرایطی نه تنها روحیه خودباوری و تلاش برای پیشرفت کشور در افراد نهادینه نمی‌شود، بلکه تمایل افراد جامعه به مهاجرت از کشور تشدید می‌شود. این در حالی است که سرمایه‌گذاری در ارتقای کیفیت

است و کشورهای ترکیه، مجارستان و هند که از مقاصد اصلی مهاجرت دانشجویی ایرانیان هستند، در این محاسبه لحاظ نشده‌اند. همچنین، توزیع سن و سطح تحصیلات مهاجران یکنواخت نیست؛ بسیاری از مهاجران دارای تحصیلات بیشتر هستند. با افزایش سن، تجربه کاری سرمایه‌انسانی افزایش می‌یابد که با داده‌های موجود قابل ارزش‌گذاری نیست. مهم‌تر اینکه، سرمایه‌گذاری صورت‌گرفته بر سرمایه‌های انسانی بسیار گسترده است و تنها محدود به هزینه دولتی آموزش و سلامت نمی‌شود. سرمایه‌گذاری خصوصی انجام‌شده بر نیروی انسانی نیز در صورتی که راه‌های انتقال دانش و تجربه به کشور مبدأ مسدود باشد، تنها کشور مقصد را بهره‌مند می‌سازد (رصدخانه مهاجرت ایران، 1401). در بخش دوم، به مهم‌ترین حوزه‌های سرمایه‌گذاری در راستای ممانعت از مهاجرت نخبگان و بهره‌مندی از ظرفیت بالقوه این گروه در مسیر پیشرفت کشور اشاره می‌شود.

۲- بررسی مهم‌ترین حوزه‌های سرمایه‌گذاری به منظور ممانعت از مهاجرت نخبگان

نتایج پیمایش انجام‌شده رصدخانه مهاجرت ایران گواه میل بالای مهاجرت نخبگان و در مقابل، میل پایین به بازگشت این گروه است. با توجه به اهمیت نقش نخبگان در مسیر پیشرفت کشور، در این بخش از مطالعه، مهم‌ترین حوزه‌های سرمایه‌گذاری به منظور ممانعت از مهاجرت نخبگان بحث و بررسی می‌شود.

سرمایه‌گذاری در توسعه کیفی نظام آموزش کشور در دو سطح آموزش پایه و آموزش عالی نشان داده شده است.

نظام آموزش، خود متضمن پیشرفت کشور است و جاذبه‌های کشورهای مقصد را برای مهاجرت کاهش می‌دهد. در جدول شماره ۱، مهم‌ترین نقاط

جدول ۱- مهم‌ترین نقاط سرمایه‌گذاری در توسعه کیفی نظام آموزش کشور در دو سطح آموزش پایه و آموزش عالی

نقاط سرمایه‌گذاری در ارتقای کیفی نظام آموزش عالی	نقاط سرمایه‌گذاری در ارتقای کیفی نظام آموزش پایه
<ul style="list-style-type: none"> • ترغیب دانشگاهیان برای پژوهش و تحقیقات کاربردی مرتبط با بخش صنعت (تقویت ارتباط و تعامل دانشگاه‌ها با صنعت) • متناسب‌سازی آموزش مهارت‌ها با نیاز بازار کار • اصلاح نظام ارتقای اساتید دانشگاهی (عدم تمرکز بر معیارهای ارزیابی مانند تعداد مقالات) • تضعیف روحیه مدرک‌گرایی • تعیین هدف‌گذاری‌های مناسب در اسناد بالادستی کشور به‌منظور توسعه کیفی نظام آموزش عالی 	<ul style="list-style-type: none"> • شناسایی و تقویت استعدادهای مختلف • توجه به استعدادهای متفاوت و عدم تمرکز در تقویت حافظه، هوش ریاضی و یکسان‌سازی محصلان • آموزش مهارت‌های زندگی • الگوسازی و تربیت افراد خلاق، پرسشگر، خودباور و باراده • اصالت‌بخشی به هویت اسلامی-ایرانی و افزایش تعلق خاطر به سرزمین • تعیین هدف‌گذاری‌های مناسب در اسناد بالادستی کشور به‌منظور توسعه کیفی نظام آموزش پایه

مأخذ: یافته‌های پژوهش.

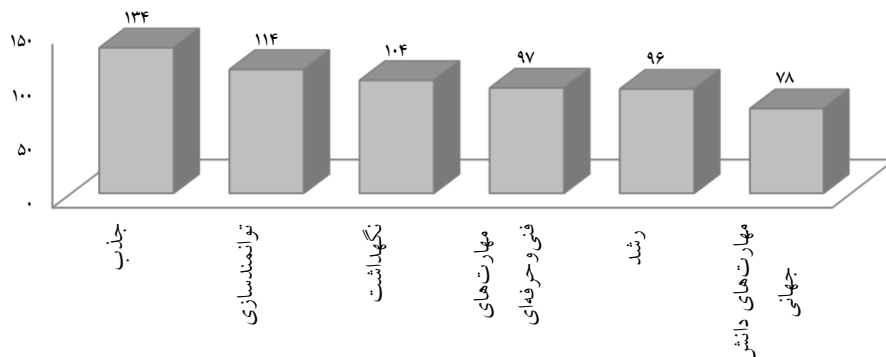
شده‌اند. مدل شاخص جهانی رقابت‌پذیری استعداد مدل ورودی-خروجی است که ترکیبی از ارزیابی آنچه کشورها برای استعدادهای انجام می‌دهند (ورودی‌ها) و آنچه به‌عنوان نتیجه کار خود در ارتباط با استعدادهای مشاهده می‌کنند (خروجی‌ها)، ارائه می‌دهد.

رقابت‌پذیری استعداد در سال ۲۰۲۳، ایران جایگاه ۱۱۶ شاخص جهانی رقابت‌پذیری استعداد را در میان ۱۳۴ کشور مورد مطالعه کسب کرده است. وضعیت نامناسب ایران در این شاخص به معنای خام‌فروشی نیروی انسانی کشور است که تهدیدکننده امنیت ملی شمرده می‌شود. به‌منظور بررسی دقیق‌تر موضوع، در نمودار شماره ۲، جایگاه زیرشاخص‌های شاخص جهانی رقابت‌پذیری استعداد ایران در سال ۲۰۲۳ نشان داده شده است.

با توجه به جدول شماره ۱، اصالت‌بخشی به هویت اسلامی-ایرانی، افزایش تعلق خاطر به سرزمین، تعیین هدف‌گذاری‌های مناسب در اسناد بالادستی به‌منظور توسعه کیفی نظام آموزش و... به تربیت نیروی انسانی نخبه و متعهد به پیشرفت کشور منجر می‌شود. به‌رغم اهمیت موضوع، وضعیت نامناسب شاخص جهانی رقابت‌پذیری استعداد را می‌توان مصداق دیگری از کیفیت پایین نظام آموزش و عدم جذب نخبگان در کشور تلقی کرد.

گزارش شاخص جهانی رقابت‌پذیری استعداد به‌منظور مقایسه توانایی کشورها در رقابت استعدادهای از سال ۲۰۱۳ منتشر شده است. در آخرین گزارش شاخص جهانی رقابت‌پذیری استعداد در سال ۲۰۲۳، ۱۳۴ کشور بر اساس این شاخص ارزیابی و مقایسه

نمودار ۲- مقایسه جایگاه زیرشاخص‌های شاخص جهانی رقابت پذیری استعداد ایران

مأخذ: The Global Talent Competitiveness Index, 2023.

۲-۲- سرمایه‌گذاری در ایجاد فرصت‌های شغلی شایسته برای نخبگان

وضعیت نامناسب اشتغال و نرخ بالای بیکاری فارغ‌التحصیلان دانشگاهی به‌عنوان یکی از دلایل مهم مهاجرت این طیف از جامعه شناخته می‌شود. برای مثال، سهم جمعیت بیکار ۱۵ ساله و بیشتر فارغ‌التحصیل آموزش عالی از کل بیکاران معادل ۴۱/۳ درصد در سال ۱۴۰۲ گزارش شده است. همچنین، سهم جمعیت شاغل ۱۵ ساله و بیشتر فارغ‌التحصیل آموزش عالی از کل شاغلان معادل ۲۷/۱ درصد در این سال بوده است. با توجه به اهمیت اشتغال فارغ‌التحصیلان دانشگاهی، در سال‌های اخیر طرح رصد اشتغال فارغ‌التحصیلان با اهدافی مانند ایجاد نظام اطلاع‌رسانی و آگاهی‌بخشی به ذی‌نفعان در رابطه با وضعیت اشتغال هریک از رشته‌های دانشگاهی به‌منظور شفاف‌سازی و آگاهی‌بخشی و نیز رصد آمار و اطلاعات در خصوص رشته‌های آموزشی پیگیری و اجرایی شده است. در آخرین طرح رصد

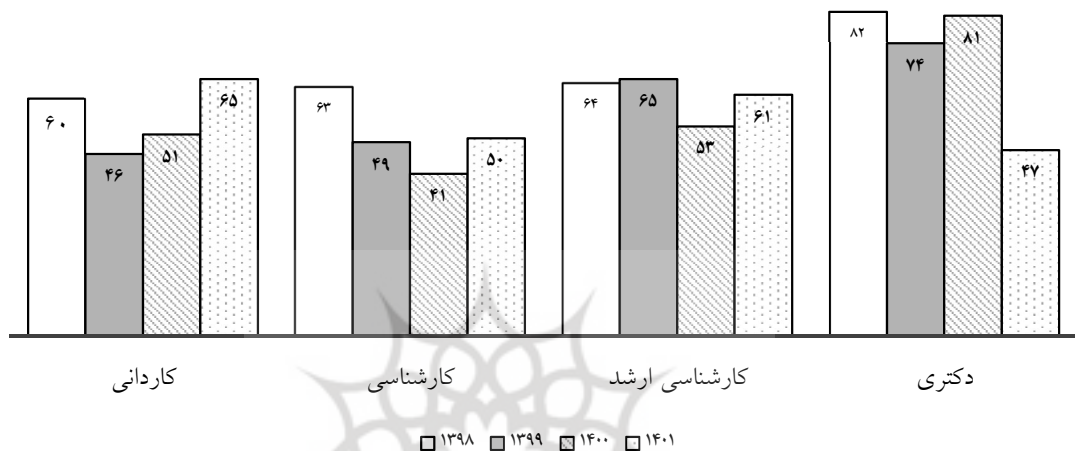
با توجه به نمودار شماره ۲، بدترین جایگاه ایران مربوط به زیرشاخص جذب بوده؛ به طوری که ایران جایگاه ۱۳۴ این زیرشاخص را کسب کرده است. ایران تنها در زیرشاخص مهارت‌های دانش جهانی (کسب جایگاه ۷۸) در مقایسه با دیگر زیرشاخص‌ها در وضعیت مناسب‌تری قرار دارد. نکته مهم دیگر، شکاف امتیاز زیرشاخص جذب در ایران در مقایسه با امتیاز این زیرشاخص در کشورهای مورد مطالعه آسیای مرکزی و جنوبی است. با توجه به مطالب مطرح شده می‌توان گفت نظام آموزش کشور تا حدودی در نخبه‌پروری نیروی انسانی عملکرد مناسبی داشته است، اما جایگاه نامناسب ایران در زیرشاخص‌هایی مانند جذب و نگهداشت نیروی انسانی به نخبه‌کشی و مهاجرت نخبگان از کشور اشاره دارد. اهمیت این موضوع از این حیث دوچندان است که مهاجرت در سنین پایین و مهاجرت دانش‌آموزان موضوع نگران‌کننده‌ای در حوزه مهاجرت از کشور شناخته می‌شود.

نمودار شماره ۳، میانگین وزنی درصد اشتغال کل کشور در مقاطع مختلف تحصیلی در سال‌های ۱۴۰۱-۱۳۹۸ نشان داده شده است.

اشتغال فارغ‌التحصیلان در سال ۱۴۰۱، آمار و اطلاعات ۷۴ دانشگاه، پژوهشگاه و مؤسسه آموزش عالی اخذ و بررسی شد. در

نمودار ۳- میانگین وزنی درصد اشتغال کل کشور در مقاطع مختلف تحصیلی (۱۳۹۸-۱۴۰۱)

مأخذ: وزارت علوم، تحقیقات و فناوری، ۱۴۰۱.

دانست؛ زیرا بسیاری از فارغ‌التحصیلان دانشگاهی در مشاغلی که با تخصص و رشته تحصیلی آنها تطابق ندارد، فعالیت می‌کنند. همچنین، در بسیاری موارد، این افراد در مشاغلی با مهارت و تخصص پایین (مشاغل ساده‌ای مانند کارگران ساده، کارکنان خدماتی و فروشندگان و...) به کار گرفته می‌شوند. با توجه به مطالب مطرح شده می‌توان گفت بستر لازم به منظور جذب فارغ‌التحصیلان دانشگاهی به عنوان مصادیقی از نخبگان علمی در کشور فراهم نشده است. در چنین شرایطی، انگیزه مهاجرت فارغ‌التحصیلان دانشگاهی تشدید می‌شود که این موضوع مؤید هدررفت منابع آموزشی و عدم بهره‌مندی از ظرفیت بالقوه سرمایه انسانی در مسیر پیشرفت کشور است.

با توجه به نمودار شماره ۳، مقاطع دکتری و کارشناسی به ترتیب با داشتن ۴۷ و ۵۰ درصد از اشتغال، بدترین وضعیت اشتغال را در میان فارغ‌التحصیلان دانشگاهی در سال ۱۴۰۱ داشتند. نکته تأمل‌برانگیز اینکه، درصد اشتغال در مقطع دکتری از ۸۱ درصد در سال ۱۴۰۰، به ۴۷ درصد در سال ۱۴۰۱ کاهش یافت. همچنین، درصد اشتغال در مقطع دکتری در سال ۱۴۰۱ نسبت به سال‌های گذشته به کمترین میزان خود رسید. این در حالی است که درصد اشتغال در مقطع کاردانی در سال‌های مورد بررسی افزایش یافته است.

به‌طور خلاصه، تنها کاهش نرخ بیکاری و به کار گماردن فارغ‌التحصیلان دانشگاهی را نمی‌توان تأییدی بر بهبود وضعیت اشتغال این طیف از جامعه

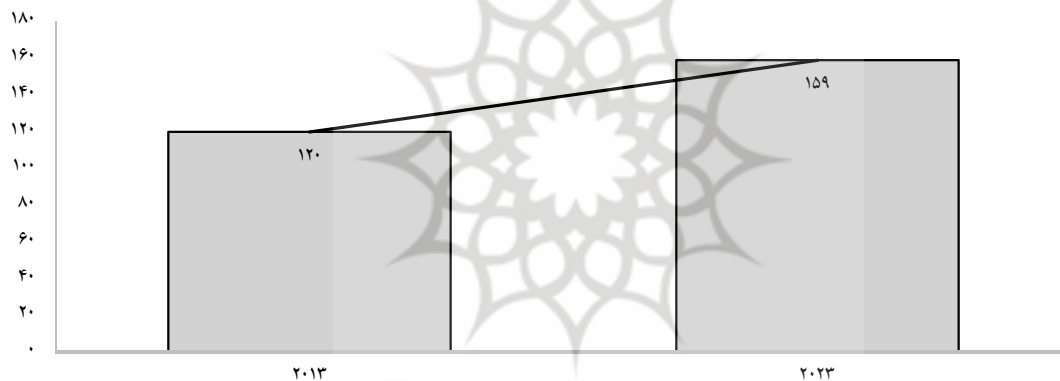
۲-۳- سرمایه‌گذاری به‌منظور برقراری ثبات

اقتصادی و تقویت تولید ملی

با توجه به نوسان متغیرهای کلان اقتصادی نه‌تنها عموم مردم، بلکه نخبگان علمی نیز تمایلی به فعالیت‌های کارآفرینی و قبول ریسک فعالیت‌های تولیدی و کارآفرینی ندارند. ازاین‌رو سرمایه‌گذاری به‌منظور برقراری ثبات اقتصادی و تقویت تولید ملی یکی دیگر از عوامل مهمی است که مانع مهاجرت نخبگان از کشور می‌شود. به‌رغم اهمیت موضوع،

شاخص ثبات اقتصادی در ایران در وضعیت نامناسبی قرار دارد. در چنین شرایطی، افزون‌بر کاهش تمایل سرمایه‌گذاران خارجی برای ورود سرمایه به کشور، انگیزه فعالان اقتصادی داخلی نیز برای حضور در چرخه تولید ملی به‌شدت تضعیف می‌شود. در نمودار شماره ۴، به کمک آخرین گزارش رفاه لگاتوم در سال ۲۰۲۳، جایگاه شاخص ثبات اقتصادی ایران در سال‌های ۲۰۱۳ و ۲۰۲۳ مقایسه شده است.

نمودار ۴- مقایسه جایگاه شاخص ثبات اقتصادی در ایران در سال‌های ۲۰۱۳ و ۲۰۲۳

مأخذ: www.prosperity.com

با توجه به نمودار شماره ۴، شاخص ثبات اقتصادی در وضعیت نامناسبی قرار دارد؛ به‌طوری‌که کشور در سال ۲۰۲۳، در این شاخص در جایگاه ۱۵۹ در میان ۱۶۷ کشور مورد بررسی میلادی قرار گرفت. نکته مهم دیگر اینکه، شاخص ثبات اقتصادی در کشور در سال ۲۰۲۳ در مقایسه با سال ۲۰۱۳ در وضعیت نامناسب‌تری قرار گرفته؛ به‌طوری‌که این شاخص در بازه زمانی ۱۰ سال مورد بررسی، ۳۹ پله تنزل یافته است.

همان‌طور که اشاره شد، اگر فضای امن سرمایه‌گذاری و تولید پیش روی جوانان کشور فراهم نباشد، نیروی انسانی به مناطق پررونق اقتصادی مانند کشورهای پیشتاز منطقه از جمله امارات متحده عربی، عربستان یا کشورهای اروپایی و غربی مهاجرت می‌کند. اهمیت این موضوع از این حیث دوچندان است که در منطقه غرب آسیا شاهد ظهور زیست‌بوم نوین اقتصادی و اکوسیستم‌های استارت‌آپی هستیم. به همین دلیل، کشورهای منطقه و به‌خصوص

دلار (یونیکورن)، ۳۱۹ مورد آن توسط مهاجران راهاندازی شده است. ۶۴ درصد بنیان‌گذاران و هم‌بنیان‌گذاران یونیکورن‌های آمریکایی را مهاجران یا فرزندان آن‌ها تشکیل می‌دهند. مجموع ارزش ۳۱۹ یونیکورنی که مهاجران در آمریکا راهاندازی کرده‌اند، ۱/۲ تریلیون دلار است که این رقم بیش از ارزش تمام شرکت‌های بورسی بسیاری از کشورها از جمله آرژانتین، کلمبیا، پرو، پرتغال، ایرلند، روسیه و مکزیک است. ایرانیان، دهمین ملیت از نظر تعداد یونیکورن‌های تأسیس‌شده در آمریکا هستند (رصدخانه مهاجرت ایران، ۱۴۰۱).

آخرین بررسی‌ها نشان می‌دهد که ۴۱ درصد مدیران کسب‌وکارها قصد دارند که به‌منظور پر کردن خلأ نیروی انسانی متخصص در آینده، از پیمان‌کاران و برون‌سپاری استفاده کنند. در این بین، دیجیتالی شدن روندهای کاری و افزایش امکان دورکاری زنگ خطری برای کارفرمایان ایرانی در از دست دادن نیروی کاری متخصص (مهاجرت مجازی) به شمار می‌آید. افزایش دورکاری و رقابت برای جذب استعدادها منجر به افزایش پدیده‌ای شده است که از آن به‌عنوان مهاجرت مجازی یاد می‌شود. در چنین شرایطی، قابلیت ارائه دورکاری برای سازمان‌های مختلف اهمیت می‌یابد؛ زیرا چنین زیرساخت‌هایی در همه کشورها موجود نیست. به این ترتیب، مشکلات مرتبط با دسترسی به اینترنت مناسب یا دیگر امکانات مرتبط با دسترسی به فناوری یا محیط کاری مساعد در منزل، برای اقتصادهای ضعیف‌تر زنگ خطری است که مانع استفاده از ظرفیت نیروهای کاری موجود و به تبع آن،

کشورهای عربی درصد جذب هزاران نفر از صاحبان ایده و کسب‌وکار و میزبانی از رویدادهای مهم اقتصادی و فرهنگی جهانی و ارائه تسهیلات جذاب هستند. برای مثال، برخی دولت‌های منطقه برنامه‌ریزی کرده‌اند تا سهم سرمایه‌گذاری در کسب‌وکارهای کوچک و متوسط را تا سال ۲۰۳۰ افزایش دهند. در همین راستا، عربستان سعودی سهم این بخش از اقتصاد را از ۲۰ به ۳۵ درصد از تولید ناخالص داخلی افزایش می‌دهد و امارات متحده عربی این سهم را از ۵۲ به ۶۰ درصد خواهد رساند. امارات به‌منظور تبدیل شدن به مقصدی جذاب برای کار، سرمایه‌گذاری، کارآفرینی، تحصیل و زندگی، اصلاحاتی را در روادید این کشور انجام داده و با ارائه روادیدهای طلایی و سبز، سیستم ورود و اقامت در این کشور را به‌روزرسانی کرده است.

یکی از مهم‌ترین روش‌های جذب نیروی انسانی با کیفیت بالا، ایجاد شرایط و برنامه‌های مناسب برای کارآفرینان، سرمایه‌گذاران فعال و استارت‌آپ‌هاست. بیش از ۲۵ کشور هم‌اکنون برنامه روادید استارت‌آپ خود را فعال کرده‌اند. ایرانیان در سه سال (سال ۲۰۱۹ تا نیمه نخست سال ۲۰۲۲) از دو کشور کانادا و بریتانیا بیش از ۲۰۰۰ روادید استارت‌آپ، کارآفرینی، سرمایه‌گذاری یا خوداشتغالی دریافت کرده‌اند. به‌طور کلی، در دهه اخیر برای ایرانیان سالانه به‌طور متوسط حدود ۱۲ هزار روادید یا اجازه اقامت موقت دائم کاری در مقاصد آمریکا، کانادا، استرالیا، بریتانیا و اتحادیه اروپا صادر شده است. همچنین، از مجموع ۵۸۲ استارت‌آپ آمریکایی با ارزش بیش از ۱ میلیارد

۲-۴- سرمایه‌گذاری به‌منظور بهره‌مندی از ظرفیت نخبگان مهاجر از راه دور

مهاجرت را نمی‌توان به‌خودی‌خود پدیده منفی دانست؛ به‌طوری‌که این موضوع در صورت بازگشت مهاجران نخبه به کشور و انتقال تجربه و تخصص این افراد می‌تواند دربرگیرنده منافع مثبتی برای کشور باشد. این در حالی است که چرخش نخبگان در کشور ضعیف و نرخ بازگشت مهاجران متخصص و نخبه ایرانی پایین است. در نمودار شماره ۵، نظر گروه‌های مختلف نخبگان شامل کارآفرینان و مدیران ارشد، پزشکان و پرستاران و دانشجویان و فارغ‌التحصیلان دانشگاهی درباره بازگشت به کشور پس از مهاجرت نشان داده شده است.

سبب کم شدن بهره‌وری نسبت به کسب‌وکارهای رقیب در کشورهای دیگر و درنهایت، از دست دادن نیروی انسانی متخصص می‌شود (رصدخانه مهاجرت ایران، ۱۴۰۱).

نکته مهم شایان اشاره اینکه، ایران در سال‌های آینده با بحران جمعیت (افزایش جمعیت سالمند) مواجه خواهد بود. در چنین شرایطی، موضوع نگران‌کننده مهاجرت نیروی انسانی از کشور بیش از هر زمان دیگر تهدیدکننده امنیت ملی شناخته می‌شود. این در حالی است که در صورت پیشرفت و شکوفایی اقتصاد، اتخاذ سیاست‌های مهاجرتی و فرهنگی مناسب و سرمایه‌گذاری به‌منظور جذب جوانان جوویای کار، ایران قابلیت جذب نیروی کار متخصص در منطقه را خواهد داشت.

نمودار ۵- شاخص تمایل بازگشت به کشور در گروه‌های مختلف (درصد)

مأخذ: رصدخانه مهاجرت ایران، ۱۴۰۱.

درصد پاسخ‌دهندگان به عدم بازگشت به کشور پاسخ داده‌اند. این در حالی است که تنها ۱۶ درصد از پاسخ‌دهندگان میل به بازگشت به کشور دارند. نکته

با توجه به نمودار شماره ۵، عدم تمایل بازگشت به کشور سهم بالایی از نتایج پیمایش را به خود اختصاص داده است؛ به‌طوری‌که به‌طور متوسط ۴۱/۳

ارزیابی و آسیب‌شناسی عملکرد دستگاه‌های اجرایی در حوزه حمایت از نخبگان نشان می‌دهد که دستگاه‌های اجرایی ذی‌ربط تلاش‌هایی برای اجرای سیاست‌های کلی در حمایت از نخبگان انجام داده‌اند، اما ایرادهای جدی به عملکرد آن‌ها وارد است. به عبارت دیگر، عملکرد دستگاه‌های اجرایی در حوزه حمایت از نخبگان نامطلوب، ناقص و مبهم بوده است. با توجه به نتایج گزارش مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، تعداد برنامه‌های عملیاتی شده دستگاه‌ها که با تعهدات برنامه‌های آن‌ها انطباق کامل داشت، در سال ۱۳۹۸ حدود ۲۸ درصد، در سال ۱۳۹۹ حدود ۵۲ درصد و در سال ۱۴۰۰ حدود ۴۱ درصد برآورد شد.

دلایل عمده عدم تحقق اهداف سیاست‌گذار مواردی مانند عدم تعیین شاخص‌ها و معیارهای اجرای راهبردها و اقدام‌ها توسط بنیاد ملی نخبگان، ضعف بنیاد در عمل به وظیفه هماهنگ‌سازی میان دستگاه‌های اجرایی از سویی و ناهماهنگی و جزیره‌ای عمل کردن دستگاه‌های اجرایی از سوی دیگر، فقدان اولویت‌بندی در اجرای تعهدات برنامه‌ای آن‌ها، فقدان تصویر روشن از معیارهای طراحی برنامه‌های اجرایی، مشخص نبودن سازوکارهای نظارتی و ارزیابی عملکرد سالانه دستگاه‌های اجرایی و قرارگیری بنیاد ملی نخبگان در موقعیت تعارض منافع ناشی از اتحاد ناظر و منظور (نظارت‌شونده) شناخته شده است (مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، ۱۴۰۱).

مهم دیگر اینکه، ۴۲/۶ درصد مخاطبان در خصوص تمایل به بازگشت به کشور در قالب عبارت «نمی‌دانم» پاسخ داده‌اند. باید دقت کرد که عدم قطعیت گروه‌های یادشده پیرامون موضوع مهاجرت از کشور نگران‌کننده است. این در حالی است که کشورهایمانند هند و چین در چرخش و جایگزینی نخبگان در دو دهه اخیر موفق عمل کرده‌اند.

به نظر می‌رسد در حال حاضر شرایط و زمینه‌های لازم برای بازگشت فیزیکی و دائمی ایرانیان خارج از کشور به داخل فراهم نیست. در چنین شرایطی به منظور حفظ اندک ارتباطات موجود، سیاست‌های باز بهره‌مندی و حفظ ارتباط از طریق برنامه‌های از راه دور و موقت می‌تواند به بهره‌مندی از ظرفیت‌های بالقوه این قشر از جامعه بینجامد.

۲-۵- سرمایه‌گذاری به منظور بهبود عملکرد سیاست‌های حمایت از نخبگان و خروج از سردرگمی سیاست‌های مهاجرتی

رهبر معظم انقلاب اسلامی با پرهیز از نگاه تقلیل‌گرایانه و امنیت‌محور به ایرانیان مقیم خارج از کشور بر حمایت، جذب و مشارکت آنان در حوزه‌های مختلف اقتصادی، سیاسی و اجتماعی تأکید داشته‌اند و نخبگان خارج از کشور را فرصتی بالقوه برای رشد و تعالی کشور می‌دانند. این در حالی است که نگاه به سیاست‌های حمایت از نخبگان در کشور به عملکرد ضعیف در این حوزه اشاره دارد. این موضوع میل مهاجرت نخبگان از کشور را تشدید می‌کند.

سردرگمی سیاست‌های مهاجرتی یکی از راهکارهای ممانعت از مهاجرت نخبگان شناخته می‌شود.

۳- ملاحظات امنیت اقتصادی

با توجه به مطالب مطرح شده می‌توان گفت بهره‌مندی از ظرفیت نخبگان و ممانعت از مهاجرت این گروه به‌طور شایسته در کشور محقق نشده است. این در حالی است که انفعال و گسست سرمایه انسانی و عدم تشخیص فرصت‌ها و تهدیدها درباره مهاجرت نخبگان ایرانی به خارج از کشور موضوع نگران‌کننده‌ای است. در جدول شماره ۲، به مهم‌ترین پیامدهای منفی مهاجرت نخبگان از کشور اشاره می‌شود.

جدول ۲- مهم‌ترین پیامدهای منفی مهاجرت نخبگان از کشور

• هدررفت هزینه‌های گسترده آموزش، سلامت و... تربیت نیروی انسانی
• هدررفت منافع و ظرفیت‌های بالقوه بهره‌مندی از سرمایه انسانی
• کاهش رشد جمعیت و تشدید بحران جمعیت در کشور
• پیچیدگی و تغییر ویژگی‌های هویتی مهاجران نسل‌های دوم و سوم
• عدم هماهنگی با تحولات شتابان فناوری‌های نوظهور در عصر دیجیتال
• عدم همسویی بازار کار ایران با تحولات آینده مشاغل در دنیا
• فاصله گرفتن از اهداف اقتصاد دانش‌بنیان در کشور
• تأخیر و ناهموار شدن مسیر دستیابی به اهداف پیشرفت کشور
• تضعیف توان رقابت‌پذیری کشور و پیشی گرفتن کشورهای رقیب

مأخذ: یافته‌های پژوهش.

پیشرفت شتابان فناوری‌های نوظهور در عصر دیجیتال، تغییرات آینده مشاغل و...، مهاجرت نخبگان از کشور بیش از هر زمان دیگر برای کشور هزینه به جا می‌گذارد. در این بین، مسائلی مانند چرخش ضعیف نخبگان و نرخ بازگشت پایین، تضعیف

افزون‌بر مطالب مطرح شده، ارزیابی واقع‌بینانه و دقیق از نظام سیاستی کشور گواه ابتلا به نوعی «سردرگمی سیاستی» مزمین در زمینه مهاجرت در کشور است. باید دقت کرد که هنوز رویکرد کشور در زمینه خروج و بازگشت سرمایه‌های انسانی خود و حتی جذب سرمایه‌های بین‌المللی دیگر کشورها به‌طور دقیق مشخص نیست. گفتمان غالب حاکم بر فضای سیاستی کشور همچنان میان مثبت یا منفی انگاشتن مهاجرت در نوسان است و نمی‌توان رویکرد سیاستی هدفمندی را در این حوزه شناسایی کرد (رصدخانه مهاجرت ایران، ۱۴۰۱). با توجه به مطالب مطرح شده، سرمایه‌گذاری به‌منظور بهبود عملکرد سیاست‌های حمایت از نخبگان و خروج از

همان‌طور که اشاره شد، مهاجرت نخبگان از کشور تنها به معنای از دست دادن ظرفیت بالقوه بهره‌مندی از نخبگان در مسیر پیشرفت کشور نیست، بلکه این موضوع دربرگیرنده پیامدهای منفی گسترده‌ای است. باید دقت کرد که به دلیل تحولات جهانی مانند

برقراری ثبات اقتصادی و تقویت تولید ملی، سرمایه‌گذاری به‌منظور بهره‌مندی از ظرفیت نخبگان مهاجر از راه دور، سرمایه‌گذاری به‌منظور بهبود عملکرد سیاست‌های حمایت از نخبگان و خروج از سردرگمی سیاست‌های مهاجرتی و... به‌عنوان مهم‌ترین عوامل بازدارنده مهاجرت نخبگان کشور شناخته شده‌اند. امید می‌رود ارائه راهکارهای زیر به کاهش مهاجرت نخبگان از کشور بینجامد.

- سرمایه‌گذاری به‌منظور عدم نوسان متغیرهای کلان اقتصادی و برقراری ثبات اقتصادی: همان‌طور که اشاره شد، نوسان متغیرهای کلان اقتصادی با کاهش سطح رفاه اقتصادی دهک‌های پایین و متوسط جامعه از عوامل مهم و مؤثر بر افزایش میل مهاجرت به خارج از کشور در سال‌های اخیر بوده است. با توجه به اهمیت موضوع، سرمایه‌گذاری به‌منظور ثبات شاخص‌های کلان اقتصادی با ترسیم چشم‌انداز مثبت برای مردم، سرمایه‌گذاری در ایجاد فرصت‌های شغلی شایسته برای نخبگان و... با تقویت اعتماد اجتماعی و تزریق امید به جامعه به کاهش انگیزه مهاجرت نخبگان از کشور می‌انجامد.

- یادگیری چگونگی ارتباط و تعامل با مهاجران نخبه توسط مدیران ارشد: به دلیل بمباران اطلاعات در نخبگان، تعامل با این افراد نیازمند یادگیری و کسب مهارت است. این در حالی است که عدم تعامل و هماهنگی مدیران با فرد نخبه به‌عنوان چالش مهم در حوزه مهاجرت از کشور شناخته می‌شود. شخصیت‌شناسی و مخاطب‌شناسی، شناخت علایق فرد نخبه و... به ایجاد حس تعلق و وفاداری و کاهش میل

اعتماد عمومی و سرمایه اجتماعی، شکل‌گیری مهاجرت ذهنی، ناامیدی، ایجاد نارضایتی، تغییر در دلایل مهاجرت نخبگان از کشور، تضعیف هویت ملی و شکل‌گیری فرهنگ مهاجرت و... را می‌توان تهدیدکننده امنیت ملی کشور دانست. در ادامه تلاش می‌شود راهکارهایی درباره کاهش مهاجرت نخبگان از کشور ارائه شود.

با توجه به آخرین گزارش شاخص جهانی رقابت‌پذیری استعداد در سال ۲۰۲۳، ایران جایگاه ۱۱۶ شاخص جهانی رقابت‌پذیری استعداد را در میان ۱۳۴ کشور مورد مطالعه کسب کرده است. وضعیت نامناسب ایران در این شاخص به معنای خام‌فروشی نیروی انسانی کشور است که تهدیدکننده امنیت ملی شمرده می‌شود.

نتیجه‌گیری و پیشنهاد راهکارها

با توجه به مطالب مطرح‌شده، مهاجرت نخبگان از کشور عاملی بازدارنده در مسیر پیشرفت کشور شناخته می‌شود. با توجه به پیامدهای منفی گسترده مهاجرت نخبگان از کشور، توجه و سرمایه‌گذاری دوچندان به‌منظور ممانعت از این موضوع بیش از هر زمان دیگر ضروری است. در این بین، سرمایه‌گذاری به‌منظور ارتقای کیفی نظام آموزش کشور و تقویت هویت ملی، سرمایه‌گذاری در ایجاد فرصت‌های شغلی شایسته برای نخبگان، سرمایه‌گذاری به‌منظور

به مهاجرت از کشور می‌انجامد. در این راستا، یادگیری فنون مذاکره و چگونگی رفتار سازمانی و شیوه تعامل مدیر تصمیم‌گیرنده با فرد نخبه، پژوهش، آموزش و سرمایه‌گذاری در این خصوص ضروری است.

تنها کاهش نرخ بیکاری و به کار گماردن فارغ‌التحصیلان دانشگاهی را نمی‌توان تأییدی بر بهبود وضعیت اشتغال این طیف از جامعه دانست؛ زیرا بسیاری از فارغ‌التحصیلان دانشگاهی در مشاغلی که با تخصص و رشته تحصیلی آن‌ها تطابق ندارد، فعالیت می‌کنند. همچنین، در بسیاری موارد، این افراد در مشاغلی با مهارت و تخصص پایین (مشاغل ساده‌ای مانند کارگران ساده، کارکنان خدماتی و فروشندگان و...) به کار گرفته می‌شوند.

- سرمایه‌گذاری به‌منظور ارتقای کیفی نظام آموزش و تقویت هویت ملی: با توجه به مطالب مطرح‌شده، عملکرد ضعیف نظام آموزش به تضعیف هویت ملی و مهاجرت فکری و ذهنی اقشار مختلف از جمله نخبگان کشور دامن زده است. در موضوع مهاجرت باید به فضای روان‌شناسی ورود کرد. به همین منظور، در گام نخست باید هویت را کشف کرد و آموزش داد. همچنین باید دو سطح از مدیریت، ۱- مدیران کشور و ۲- خودمدیریتی، در خانواده به موازات یکدیگر انجام شود. در این بین، سرمایه‌گذاری به‌منظور کشف هویت، هویت‌سازی

(لزوم حفظ و عدم گسستگی هویت)، تزریق امید به جامعه، آموزش برای ارزشمند دانستن هویت، ایجاد فضای خرداندیشی و انطباق‌پذیری هویت، الگوسازی و تقویت روحیه تلاش و خودباوری، ترسیم قله فکری و... از ضرورتی دوجندان برخوردار است.

- سیاست‌های تشویقی دولت برای بازگشت نخبگان به کشور: سیاست‌های تشویقی دولت برای بازگشت نخبگان در قالب اعطای سیاست‌های رفاهی به مهاجران نخبه، طراحی شبکه‌های متعدد و گوناگون تحقیقاتی، فناوری و صنعتی، ایجاد امنیت اجتماعی و جذاب‌سازی زندگی برای نخبگان در سرزمین مادری، پرهیز از نگاه امنیتی به موضوع مهاجرت، عفو و اجازه ورود مهاجران به کشور (به‌خصوص مهاجران نخبه)، تاب‌آوری و پذیرش تفاوت‌های فرهنگی و رفتاری اقشار مختلف جامعه، تشکیل کارگروه‌های بین‌رشته‌ای، همکاری با نهادهای مختلف پژوهشی، به‌کارگیری تجربه متخصصان و کارشناسان مهاجرت، ایجاد سامانه و تعیین کارگروه به‌منظور تقویت رابطه و پیگیری مطالبات ایرانیان خارج از کشور، بهره‌مندی از تجربه کشورهای موفق (مانند هند و چین درباره چگونگی جذب و برگشت مهاجران به کشور مبدأ) و... به افزایش میل بازگشت در مهاجران و مدیریت مهاجرت نخبگان کشور می‌انجامد.

- سیاست‌های حمایتی دولت برای پیشگیری از مهاجرت نخبگان: اتخاذ سیاست‌های حمایتی دولت در راستای پیشگیری از افزایش میل به مهاجرت نقش مهمی در مدیریت مهاجرت نخبگان از کشور دارد.

بازگشت فیزیکی و دائمی ایرانیان خارج از کشور به داخل کشور فراهم نیست. در چنین شرایطی، سیاست‌های باز بهره‌مندی و حفظ ارتباط از طریق برنامه‌های از راه دور و موقت و ایجاد کانال‌های ارتباطی مستمر علمی، آموزشی و فرهنگی با جامعه ایرانیان مهاجر راهگشا به نظر می‌رسد. در این بین، ایجاد شبکه‌های همکاری از راه دور در قالب برگزاری دوره‌ها و کارگاه‌های آموزشی و پژوهشی، برگزاری سمینارهای تخصصی و فنی، برقراری ارتباط ویدئوکنفرانس با نخبگان ایرانی خارج از کشور، اجرای پروژه‌های مشترک تحقیقاتی با همکاری کارشناسان ایرانی خارج از کشور و محققان داخلی، تسهیل در انتخاب اساتید مهاجر برای دانشجویان تحصیلات تکمیلی داخل کشور، تجلیل از چهره‌های موفق و برجسته علمی ایرانیان خارج از کشور، رفع محدودیت‌های دسترسی به اینترنت و فراهم کردن بسترهای مناسب و ایجاد زیرساخت‌ها و امکانات مرتبط و... ضروری است.

عدم تمایل بازگشت به کشور سهم بالایی از نتایج پیمایش را به خود اختصاص داده است؛ به طوری که به طور متوسط ۴۱/۳ درصد پاسخ‌دهندگان به عدم بازگشت به کشور پاسخ داده‌اند. این در حالی است که تنها ۱۶ درصد از پاسخ‌دهندگان میل به بازگشت به کشور دارند.

در این بین، تفاوت در میزان دسترسی به منابع و امکانات رفاهی و عدم برقراری توسعه عادلانه، متوازن و پایدار در استان‌های مختلف به افزایش میل مهاجرت از کشور به خصوص در سال‌های اخیر دامن زده است. با توجه به اهمیت موضوع، تخصیص عادلانه منابع با توجه به ظرفیت‌های استان‌های مختلف و توجه ویژه به استان‌های محروم، بازاندیشی در گزینش و استخدام نیروی انسانی کارشناس در نهادهای مختلف، سیاست‌گذاری به منظور تضمین حقوق مالکیت، تخصیص قابل توجه بودجه تحقیقاتی به نخبگان واقعی و... به کاهش میل به مهاجرت نخبگان از کشور می‌انجامد.

- ایجاد حلقه کامل در حوزه مهاجرت: به دلیل ضعف فرهنگ و دانش مهاجرت در ایران، کشور در این حوزه آسیب‌پذیر و این موضوع تهدیدکننده امنیت ملی کشور است. نبود حلقه کامل در حوزه مهاجرت سبب شده است تا با وجود فرهنگ نخبه‌پروری، نخبه‌کشی در کشور صورت گیرد. با توجه به اهمیت موضوع، باید حلقه کامل مهاجرت (۱- تربیت فرد نخبه و ۲- ایجاد زیرساخت، جاذبه، ارتقای خاستگاه و مهندسی مسیر برگشت فرد نخبه) را تعریف کرد. همچنین، جاذبه‌ها و دافع‌های مهاجرت از کشور نباید به صورت ایستا و جداگانه از یکدیگر بررسی شوند، بلکه بررسی این دو در کنار هم و در سیکل دینامیک ضروری است.

- سرمایه‌گذاری به منظور بهره‌مندی از ظرفیت نخبگان مهاجر از راه دور: همان‌طور که اشاره شد، در حال حاضر شرایط و زمینه‌های لازم برای

- رصد و دیدبانی به منظور خروج از سردرگمی سیاست‌های مهاجرتی: با توجه به مطالب مطرح شده، دیدبانی به منظور بهبود عملکرد سیاست‌های حمایت از نخبگان و خروج از سردرگمی سیاست‌های مهاجرتی از ضرورتی دوچندان برخوردار است. در این بین، مطالعه و رصد رفتار مهاجران به طور سالانه توسط نهاد مشخص، نوع‌شناسی و شناخت دلایل و اهداف مهاجران نخبه، گردآوری و به‌روزرسانی بانک داده و رصد سالانه آمار و اطلاعات مهاجران نخبه، تعیین رویکرد مشخص سازمان مهاجرت در خصوص وضعیت مهاجران نخبه، ارزیابی سالانه عملکرد نهادهایی مانند بنیاد ملی نخبگان و... به بهره‌مندی از منافع حاصل از ظرفیت بالقوه نخبگان کشور می‌انجامد.

منابع

- رصدخانه مهاجرت ایران (1401). سالنامه مهاجرتی ایران سال 1401. ایران، تهران: رصدخانه مهاجرت ایران.

- مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی (1401). ارزیابی و آسیب‌شناسی عملکرد سیاست‌ها و قوانین حوزه حمایت از نخبگان با تأکید بر بند ۶۴ ماده قانون برنامه ششم توسعه. شماره مسلسل: ۱۸۶۰۴. ایران، تهران: مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی

- وزارت علوم، تحقیقات و فناوری (1401). پایش وضعیت اشتغال دانش‌آموختگان دانشگاه‌ها، پژوهشگاه‌ها و مراکز آموزش عالی کشور. ایران، تهران: وزارت علوم، تحقیقات و فناوری.

- The Global Talent Competitiveness Index (2023).

- www.prosperity.com.

شاخص ثبات اقتصادی در وضعیت نامناسبی قرار دارد؛ به طوری که کشور در سال ۲۰۲۳، در این شاخص در جایگاه ۱۵۹ در میان ۱۶۷ کشور مورد بررسی میلادی قرار گرفت. نکته مهم دیگر اینکه، شاخص ثبات اقتصادی در کشور در سال ۲۰۲۳ در مقایسه با سال ۲۰۱۳ در وضعیت نامناسب‌تری قرار گرفته؛ به طوری که این شاخص در بازه زمانی ۱۰ سال مورد بررسی، ۳۹ پله تنزل یافته است.

